

GRACZA LAJOS

Jókai-autográfok a Liszt Ferenc-archívum kéziratárában

A Budapest-göppingeni Liszt Ferenc-Archívumból előkerült néhány autográf Jókai Mór-dokumentum, illetve Jókainé Laborfalvy Róza egy kézírásos levele. Az alábbiakban a dokumentumok német szövege mellett ezek magyar fordítását is közöljük, jegyzetekkel ellátva.

Az irodalomtörténet számon tartja, hogy Jókai 1874. február 18-tól március 4-ig Prágába és Berlinbe látogatott, amely alkalommal a porosz fővárosban találkozott Bismarck kancellárral is. Azonban a magyar író és országgyűlési képviselő elsősorban nem politikai tájékozódás céljából látogatott Németországba, hanem, mint ő maga írja úti emlékeiben: „Fő célja volt idejövetelemnek a német irodalmi viszonyokkal megismerkedni s azokból okulni.”¹ Az 1. levél címzettje a berlini színházi és irodalmi élet képviselője, Franz Wallner volt.² Nagyjából egy héttel az író hazaérkezése után köszönőlevelet írt, amelyből kiderül, hogy Jókai Berlinben a neves írónak és színházi intendáns vendége volt. Wallner Jókai műveinek német kiadásában is szerepet játszott; Kertbeny Károly hozzá fordult, amikor a *Szegény gazdagok* fordítását Otto Janke berlini kiadónál akarta elhelyezni. A könyv Wallner közbenjárásával jelent meg 1872-ben.³ Berlini látogatása alatt Jókai számos új ismeretséget szerzett Kertbeny, Janke és Wallner révén.

Fentebb idézett úti beszámolójában Jókai megemlékezik Jókai „Wallner Ferenc titkos tanácsos, a Wallner-színház tulajdonosa”-ról is. A beszámolóból megtudjuk, hogy Wallner

Mikor megtudta Nápolyban, hogy Berlinbe jövök, maga nem jöhetett, mert beteg; hanem haza küldte maga helyett ápoló hitvesét, az egykor hírhedt és ünnepezt német tragikái művésznőt, a magas műveltségű Wallner Ágnes, ki megérkezésemkor [...] saját úri lakát bocsátva rendelkezésemre, egész ottlétem alatt úgy látott el, mint egy fejedelmet – mint egy testvért! [...] A szívélyes mulatozás [...] tetőpontját a Wallner-ház estélyén találta, ahol új barátaim nagy vendégkoszorúja tisztelte meg a ház asszonyát és vendégét szíves megjelenésével.

Jókai köszönőlevelének melléklete Jókainé Laborfalvy Róza levele, amelyben Wallner Ágnesnek mond köszönetet a férje iránt tanúsított figyelmességért.

* A szerző a Liszt Ferenc-Archívum (Budapest–Göppingen) vezetője. Köszönetet mondunk Szabó-Reznek Eszter segítségéért.

1 JÓKAI MÓR, *Útleírások: Berlin*.

2 Franz Wallner (eredetileg: Leidesdorf; 1810–1876), osztrák színész, színházi intendáns és író.

3 D. SZEMZŐ PIROSKA, *Szerzői jogi vita Jókai német kiadása körül*, MKSz, 80(1964), 333.

1. Autográf, fekete tintával írt levél, 1874. március 12. Egy kettéhajtott elefántcsontszínű papírlap, vízjel nélkül; 211×134 mm.

Hochverehrter Freund und Gönner
Das ungarische Volkslied sagt
Wenn das Meer lauter Tinte wäre,
Wenn alle Ganskielen Schreibfedern wären,
Wenn alle Studenten Cancellisten wären,
So wäre dies noch Alles nicht genug meine Gefühle zu niederschreiben – Nämlich die Gefühle der Dankbarkeit, die ich Ihnen und Ihrer hochgeschätzten Familie gegenüber empfinden muß. Empfangen Sie meinen stummen Händedruck in der Ferne, Sie einziger »Solitair« unter den Kleinodien meiner Erinnerung!
Gruß an Ihren Liebsten.
Budapest. 1874. März 12 ihr treuester
Jókai Mór

[Mélyen tisztelt Barátom és Pártfogóm
A magyar népdal mondja:
Ha a tenger csupa tinta volna,
Ha minden lúdtoll író toll volna,
Ha minden tanuló írődeák volna,
Ez mind nem lenne elegendő, hogy leírjam érzéseimet⁴ – tudnillik a hála érzéseit, amelyet Önnek és nagyra becsült családjával szemben kell éreznem. Fogadja néma kézzsorításomat a távolban, emlékeim kincseinek egyetlen „Szolitere”! Szeretteit üdvözlöm.
Budapest, 1874. március 12-én
Jókai Mór]

1a [melléklet] Jókainé autográf, lila tintával írt és aláírt levele, 1874. március 12. Elefántcsontszínű, vízjel nélküli papíron; 211×134 mm

Hochverehrte Frau Geheimrätin⁵
Ich danke Ihnen aus vollem Herzen für die liebevolle Sorgfalt und großmüthige Bewirthung, die Sie Meinem Mann gewährt haben. Gott segne Sie dafür sammt Ihrer hochgeschätzte Familie denen Allen ich und meine Angehörige den herzlichsten Gruß sende,
Budapesth den 12-ten März
Ihre dankbare
Rosa Jókai

4 A bibliai eredetű népdalstrófát teljesen egyező alakban nem találtuk meg (variánsai már a 17. századtól előfordulnak), ezért szabad fordításban közöljük.

5 Agnes Wallner (1824–1901, szül. Kretschmar), osztrák színésznő, Franz Wallner felesége, az 1848-ban Bécsben kivégzett Robert Blum nevelt lánya.

[Igen tisztelt Titkos Tanácsosné Asszony!

Teljes szívből köszönetet mondok Önnek a szeretetteljes gondoskodásért és a nagylelkű vendéglátásért, amelyben férjemet részesítette. Isten áldja meg ezért egész nagyra becsült családjával együtt, akik mindannyiának saját magam és hozzátartozóim nevében a legszívesebb üdvözetem küldöm.

Budapest, 1874. március 12-én

Jókai Róza]

A 2. dokumentum egy kézírásos névkártya, amelyet Jókai a Bécsben tevékenykedő írónak és színházigazgatónak, Franz von Jaunernek címzett.⁶ Vele Jókai a *Cigánybáró* előadása kapcsán került szorosabb kapcsolatba.⁷ Az író az évszám megjelölésére a „Jahr des Unheils”, azaz ’a vész éve’ kifejezést használja. Ezzel feltehetően az 1881. december 8-ai tűzvészre utal, amelyben elpusztult a Jauner igazgatása alatt működő bécsi Ringtheater. Az év ebben az esetben a színházi évadot, pontosan az 1881/1882-es évadot jelentheti. Ha a datálásunk helyes, és a levél 1882 elején íródott, a benne említett ismeretlen operettlibrettó további kutatásokat igényel.

2. Autográf, lila tintával írt és aláírt levél. 1882. (?) február 6. Elefántcsontszínű névkártya; 33×105 mm

Előlap nyomtatva: „Jókai Mór”

Hátlap:

Herrn Franz Jauner Direktor

Lieber Freund

Ich empfehle Dir innigst den Composeur Herrn Emile Rozée,⁸ der mein Operette mit dem Text von mir fertig hat, zu empfangen und dich über diese Angelegenheit mit ihm zu besprechen.

Dein aufrichtigster Freund

Jókai Mór

Wien 6/2 Jahr des Unheils.

[Kedves Barátom

Szívből ajánlom figyelmedbe a zeneszerző Rozée Emilt, aki éppen befejezte az én szöveggenre szerzett operettjét, és kérlek, beszélj meg vele az ügyet.

Legőszintébb barátod

Jókai Mór

Bécs, február 6-án, a vész évében.]

6 Franz Jauner (1831–1900), osztrák színész és színházigazgató, a Ringtheater után a Theater an der Wien igazgatója, később művészeti vezetője. 1880-tól a „Ritter” (lovag) cím viselője.

7 FORGÁCS D. Péter, „A cigánybáró” operett igaz története, Új Forrás, 37(2005)/3, 33–43.

8 Rozée Emil kilétéről nem találtunk adatokat a szakirodalomban.

A 3. kézirásos dokumentum egy datálásunk szerint az 1889. július elején Bécsben tartott gyászbeszéd vázlatát, amelyet Jókai Josef Weil, Ritter von Weilen⁹ sírja felett mondott el. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1889. január 30-án elhunyt trónörökös, Rudolf von Habsburg 1884-ben nagyszabású programot indított: egy olyan mű elkészítését, amely bemutatja a Monarchia népeinek múltját és jelenét. A *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, azaz *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* című, több kötetre tervezett könyv osztrák szerkesztőjének Franz Weilt, magyar szerkesztőjének Jókai Mórt kérte fel. A munka szépen haladt, és 1885-ben a trónörökös és a szerkesztők bemutathatták Ferenc Józsefnek az elkészült első kötetet, majd 1888-ban már a harmadik kötetet is. Jókait megviselte Rudolf öngyilkossága, sőt ezután nem sokkal Weilen is meghalt. A trónörökös búcsúztatására Jókai május elsején mondott beszédet Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémián. Kollegáját, szerkesztőtársát az alább közölt beszédben búcsúztatta Bécsben 1889 júliusának elején. Azonban nemcsak az elhunyt társzerkesztői funkciója indította Jókait a beszéd megtartására, hanem a körülmény is, hogy Weil von Weilen elnöke volt a Bécsi Concordiának, vagyis az osztrák Újságírók és Írók Egyesületének, míg a Concordia magyarországi testvérszervezetének, az 1873 és 1891 között működő Írók és Művészek Társaságának Jókai volt a díszelnöke. Ő maga is kiemeli gyászbeszédében, hogy a Társaságot képviseli.

3. Autográf, lila tintával írt és aláírt beszédvázlat 1889. július elejéről. Elefántcsontszínű, vízjel nélküli papír, 4 számozott lap; 210×168 mm.

Hochgeehrte trauernde Versammlung

Es sei mir gestattet, als Vertreter der ungarischen Schriftsteller- und Künstlerverband, über dem Grabe des Verewigten mein Nachhall ertönen zu lassen – Gebrochene Worte und gebrochene Herzen.

Auch ich fühle den schweren Verlust, wobei das Herz und der Verstand das Vorrecht des Schmerzens einander streitig machen.

Als Freund, habe ich ihn geliebt; – als Dichter, bewundert; – als Charakter, hochgeachtet; – als College, war er mir unzertrennlich.

Mit vollem Rechte kann ich die Worthe des römischen Dichters wiederholen:

»Permultis ille flebilis occidit,

Nulla flebilior, quam mihi«

Wenn ich ihn auch ebenso verherrlichen könnte! Doch Worte können wohl verewigen, aber nicht neu beleben.

Alle, die ihn kannten, haben ihn geliebt. Aus Feinden wurden Freunde, sobald sie ihn näher kennen gelernt. Als Ehrenmann wurde er von den Gerechten gewürdigt, die alle seiner Entschlüsse auf der Goldwage der Ehre zunächst gewogen. Ich bewundere ihn, als Mitschaffer eines großen Werkes, dessen Ausführung uns beiden zur Aufgabe gestellt wurde.

9 Josef Ritter Weil von Weilen (1828–1889), cseh származású osztrák író.

Das hohe Ziel, welches jener so früh verschwundene Hoffnungsstern unserer Monarchie, der in einem Meere von Thränen unterging, – unser verewigter Kronprinz vorgesteckte Grad über das Niveau des gewöhnlichen litterarischen Schriften: bis zum Menschlichen, ich könnte

sagen, bis zum Übermenschlichen hinauf. Dieses Ziel ist: alle Völkerschaften und Nationalitäten unserer großen Monarchie durch eine gerechte und sympathische Beschauung [!] liebevoll einander nahe zu bringen.

Und es gehörte Muth dazu, es auszusprechen, (zu aller Zeiten, heutzutage mehr als je) dass diese wechselseitige Liebe aller Völker, die Kraft und Macht der Gesamtheit, die Freiheit und das Glück der Einzelnen bildet.

Es gehörte Muth dazu, das Losungswort auf sein Banner zu Schreiben: »Wer Patriot ist, – welche Mundart er immer sprechen soll, – der ist mein Bruder.«

Wer Raßenhaß [!] predigt, der wird vergöttert, – wer Nächstenliebe verkündet, der wird gekreuzigt.

Und unser Weilen hatte nicht nur den Muth dieses Prinzip auszusprechen; er hatte auch den richtigen Takt und das Feingefühl dasselben zu verwirklichen.

Wir haben schwere Aufgaben mit vereinten Kräften zu lösen versucht, aber der Löwenantheil gehörte immer ihm,*

Nach jenen [...] ¹⁰ vollen Tagen des Unheils, der uns allen eine blutende Wunde zurückließ, nach dem Erbleichen unseres hohen Protektors wird diese Aufgabe doppelt so schwer.

Und nun stürzt auch der Hauptpfeiler des gemeinsamen Baues zusammen.

Mit Bangen sehe ich in die tiefe Finsternis herab, die das Grab Josef Weilens vor uns eröffnet.

Noch klingt sein letztes Wort in meiner Seele. Jedesmal, wenn ich hierher kam, in die große, schöne Metropole Österreichs unser dieses Wort der Begrüßung von ihm in der Sprache meines Volkes: »Isten áldjon meg«!

Wer soll dieses Wort wiederholen?

Gebe Gott, daß der geistige Erbe des Verewigten immer uns allen Wahrheit werde.

Und nun rufe ich Dir, theuerster Freund den liebevollen Gruß ins Grab hinab! – Deine Asche gehört bereits der heimatlichen Erde Oesterreichs, das Du zu verherrlichen strebstest. – Dein Geist gehört aber uns allen, gehört dem Himmel, wo wir uns alle zu wiedersehen hoffen!

»Isten áldjon meg örökre!« Gott segne Dich auf ewig!

Jókai Mór

* [kiegészítés a lap jobb oldalán, kereszttbe írva]

und hierfür ist ihm der ungarischen Schriftsteller- und Künstlerverein, den ich vertrete, sowie die ungarische Leserwelt, dankbar.

[Mélyen tisztelt gyászoló gyülekezet

Engedtessek meg, hogy a magyar Írók és Művészek Társasága képviselőjeként mondjam el megemlékezésemet a jobb létre szenderült sírja felett – megtört szavakkal, megtört szívvel.

Én is érzem a súlyos veszteséget, miközben a szív és az értelem a fájdalom előjogát kérdőjelezi meg. Mint barátomat – szerettem őt, mint írórt – csodáltam, mint jellemet – nagyrabecsültem, munkatársként – elválaszthatatlanok voltunk.

Teljes joggal ismételhetem meg a római költő szavait:

„Elhunyt, mindenki megsiratja,
senki sem annyira, mint én.”¹¹

Bárcsak én is képes volnék így magasztalni őt! De a szavak talán meg tudnak örökíteni valakit, újra életre kelteni azonban nem képesek őt.

Mindenki szerette, aki ismerte őt. Ellenségek is barátok lettek, amint közelebről megismerték. Feddhetetlen emberként azok is méltányolták, akik minden döntését először a becsület mérlegén mérlegelték. Csodálom őt, mint egy nagy mű munkatársát, amelynek megvalósítását kettőnkre bízta.

A magas célkitűzés, amelyet könnyekbe merült Monarchiánk oly korán eltávozott személyiségéhez, az öröklétre szenderült trónörökösünkhöz fűzött, túlnőtt az irodalmi művek szokásos emberi mértékén, mondhatnám az emberfölöttiig. Ez a célkitűzés: nagy Monarchiánk minden népét és nemzetét egy igazságosan és rokonszenvesen, egymáshoz szeretetteljes közelségbe hozni.

És bátorság kellett ahhoz (mindenkor, ma is), hogy kimondja: minden nép kölcsönös szeretetét a megelégedettség az összesség ereje és hatalma, valamint az egyének szabadsága és boldogsága képezi.

Bátorság kellett ahhoz, hogy zászlajára írja a jelszót: „Aki hazafi, az barátom, bármilyen nyelvet beszél is.”

Aki fajgyűlöletet prédikál, azt istenítik, aki felebaráti szeretetet hirdet, keresztre feszítik.

A mi Weilenünk nemcsak eléggé bátor volt ahhoz, hogy kimondja ezt az elvet, megvolt hozzá a helyes tapintata és finom érzéke is, hogy meg is valósítsa ezt.

Egyesült erővel kíséreltük meg a nehéz feladat megoldását, az oroszlánrész azonban mindig az övé volt, és ezért hálás neki a magyar Írók és Művészek Társasága, melynek képviselője vagyok, és a magyar olvasóközönség.

És most leomlott a közös építmény tartóoszlopa is.

Szorongással tekintek le a sötétbe, amelyet Josef Weiler sírja nyit meg előttünk.

Még visszhangzik lelkemben utolsó szava, amikor ide látogattam, Ausztria nagy és szép fővárosába, a mi szavunk az ő üdvözlő szavaiban népem nyelvén – magyarul: „Isten áldjon meg!”

Ki fogja megismételni ezt?

11 Horatius I, 24. óda, 9–10. sor, kissé módosítva.

Adja isten, hogy mindannyiunk számára megvalósuljon az elhunyt szellemi öröksége. És most szerető üdvözetet küldök le hozzád a sírba, legdrágább barátom. Poraid szülőföldedé, Ausztriáé, amelynek dicséretére mindig törekedél. Szellemed azonban mindannyiunké, az Égé, ahol – reméljük – mindannyian viszontlátjuk egymást.
„Isten áldjon meg örökre!”

Jókai Mór]

A következő Jókai-autográf egy bécsi olvasójának küldött levél, amelyben megköszöni annak „megemlékezését”. A levélhez kézzel írott „albumlap” – eredetileg emlékalbumba bejegyzett sorok – tartozik (4a), illetve megcímzett boríték, amelyből kiderül a címzett kiléte. A levélboríték elárulja, hogy bár a Bajza utcai otthonában kelt a levél, Jókai azt az Országházban adatta fel (4b).

4. Autográf, lila tintával írt és aláírt levél. 1892. március 21. 1 lap, ½ oldal. Elefántcsontszínű papír, vízjel: *MARGARET MILL IVOR PAPER MANUFACTURE*, 177×129 mm.

Hochgeehrter Freund

Vielen Dank für die liebevolle Erinnerung. Beste Grüsse an alle Ihre Liebsten.

Mit treuer Verehrung Ihr ergebener

Jókai Mór

Budapest 1892 marc 21

[Nagyra becsült Barátom!

Nagyon köszönöm a kedves megemlékezést. A legjobb üdvözteimet küldöm összes szeretteinek.

Hűségese tisztelettel híve

Jókai Mór]

4a. Albumlap, az 4. levél melléklete. Tinta, papír, vízjel, méret: ua.

Ja! Diese Furchen am Gesicht! Die Zeit ist ein schlechter Portrait=maler: je länger sie an unserem Bild arbeitet, um so mehr verdirbt sie es.

Jókai Mór

[Igen! Ezek a barázdák az arcon! Az idő rossz arcképfestő: minél tovább dolgozik képünkön, annál inkább elrontja azt.

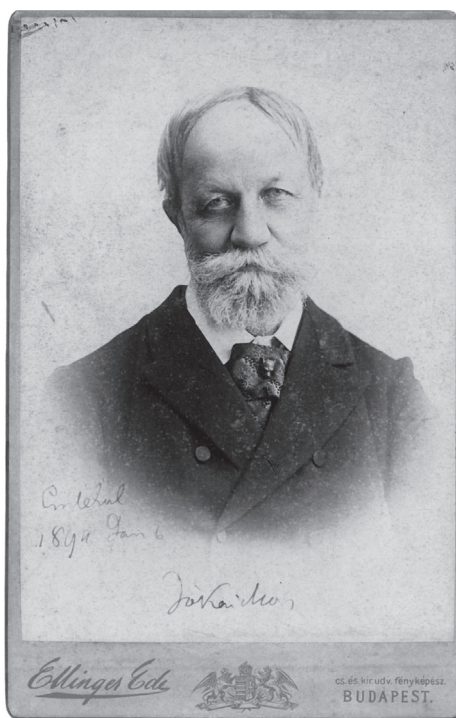
Jókai Mór]

4b. Autográf címzésű, lila tintával írt levélboríték az 5. levélhez. Elefántcsontszínű papír; 91×113,1 mm; lebélyegzett – felirat: „Budapest Országház” –, 13 krajcáros levélbélyeggel és ajánlott szelvénnel – felirat: „R Ajánlott Budapest országház 461”.

Hr Hochwohlgeborener Herrn Dr. Wilhelm Schaup¹²
Mit Hochachtung
Wien
I Schossengasse 10
recommandiert
Jókai
Bajzagasse 19/B

Az utolsó dokumentum az alább közölt fénykép, dedikációval.

5. Autográf, lila tintával írt dedikáció Ellinger Ede fényképfelvételén Budapesten. A karton nagysága: 166×108 mm, fotónagyság: 147×102 mm. Ajánlás: „Emlékkül 1894 Jan 6 – Jókai Mór.”

12 Wilhelm Schaup (1838–1899) dr. jur., osztrák gyáros, az osztrák Birodalmi Tanács képviselője.